

67 »Bunjevački jezik«

– korijeni, varijeteti, perspektive

PETAR VUKOVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu (Hrvatska)

Nakon što im je u Srbiji priznat status nacionalne manjine, bački Bunjevci koji se ne smatraju Hrvatima zauzimaju se i za službenu uporabu »bunjevačkog jezika«. U članku se jezik medija koji tvrde da se koriste »bunjevačkim jezikom« uspoređuje s drugim varijetetima bunjevačke novoštokavske ikavice, a strukturalna se obilježja tih varijeteta povezuju s različitim percepcijama kolektivnoga identiteta među bačkim Bunjercima.

Ključne riječi: Bunjevci, jezik, dijalekt, identitet

1. »BUNJEVAČKI JEZIK«

Problem »bunjevačkoga jezika« postao je u posljednjih nekoliko godina temom mnogih polemika među Bunjercima u Bačkoj, a u manjoj mjeri i izvan te etničke skupine. Iako korijeni današnjih prijepora sežu znatno dublje u povijest, njihov su izravni povod bili jezični zahtjevi Nacionalnoga vijeća bunjevačke nacionalne manjine, koje u Srbiji predstavlja onaj dio bačkih Bunjevaca koji se ne smatraju Hrvatima.

To je tijelo, naime, potkraj 2004. od prosvjetnih vlasti Autonomne Pokrajine Vojvodine zatražilo da se na području Bačke koje nastanjuju Bunjevci u nižim razredima osnovne škole omogući izvođenje izbornoga predmeta *Bunjevački jezik s elementima nacionalne kulture*. Premda su već otprije postojale tiskovine koje su za sebe tvrdile da izlaze na »bunjevačkom«, tek je zahtjev da se taj »jezik« uvede u škole pobudio oštru reakciju među bačkim Bunjercima koji se smatraju Hrvatima, zacijelo zato što se u mogućem pozitivnom odgovoru vlasti vidio prvi korak u službenom priznavanju »bunjevačkoga jezika«.¹

¹ Pokazalo se, međutim, da je prvi korak načinjen drugdje – od početka 2005. na Radio-televiziji Vojvodine, koja u Srbiji ima status javne televizije, svaka se dva tjedna emitira polusatna emisija na »bunjevačkom jeziku«.

Postavljanje zahtjeva da se u Srbiji institucionalizira »bunjevački jezik«, kao, uostalom, i osnivanje Nacionalnoga vijeća bunjevačke nacionalne manjine, omogućeno je donošenjem liberalnoga zakona o nacionalnim manjinama 2002., nakon pada režima Slobodana Miloševića. U tom se zakonu polazi od tzv. meke koncepcije kolektivnoga identiteta te se ostvarivanje manjinskih prava njime ne jamči samo tradicionalnim manjinama nego svim zajednicama koje se po bilo kojem elementu svojega etniciteta razlikuju od većinskoga naroda. Unatoč svojoj liberalnosti, ili upravo zbog nje, zakon je u jednom segmentu nastavio, pa čak i produbio politiku koju je prema vojvođanskim Hrvatima vodio Miloševićev režim. Naime, uoči popisa stanovništva 1991. donesena je odluka o uvođenju dviju novih etničkih kategorija – Bunjevci i Šokci – što je u sjevernoj i zapadnoj Bačkoj bilo popraćeno jakom medijskom promidžbom i poticanjem Bunjevaca i Šokaca da se na popisu ne izjasne kao Hrvati. Kolektiviteti čije je postojanje na taj način službeno ustanovljeno u vrijeme režima Slobodana Miloševića, u sklopu nastojanja da se u broju i utjecaju oslabi hrvatska zajednica u Vojvodini, mogućnost ostvarenja kolektivnih prava dobili su – pomalo paradoksalno – tek u poslijemiloševićevskoj Srbiji.²

Na spomenuti zahtjev Nacionalnoga vijeća bunjevačke nacionalne manjine od pokrajinskih je prosvjetnih vlasti brzo stigao pozitivan odgovor te je već u siječnju 2005. Pedagoški zavod Vojvodine odobrio plan i program predmeta *Bunjevački jezik s elementima nacionalne kulture* za prva tri razreda osnovne škole, koji se trebao početi izvoditi u rujnu iste godine. Nepunih mjesec dana nakon donošenja tih odluka protiv njih je oštro prosvjedovao Demokratski savez Hrvata u Vojvodini, a objavljeno je i otvoreno pismo pedesetak istaknutih Bunjevaca iz Srbije, Mađarske i Hrvatske, u kojem se od vlasti u Srbiji traži da »prestanu poticati podjele hrvatske etničke zajednice u Vojvodini, uključujući tu i potporu podjeli jedinstvenoga književnoga jezika kojim se služi hrvatski narod svagdje u svijetu«³. Kao argumenti protiv institucionalizacije »bunjevačkoga jezika«, u otvorenom se pismu navode činjenice da Bunjevci, osim u Srbiji, žive i u Mađarskoj, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te da se njihova pripadnost hrvatskomu narodu u pitanje dovodi samo u Srbiji; da Bunjevci govore novoštokavsko-ikavskim dijalektom, koji je općenito najrašireniji hrvatski dijalekt i na kojem se temeljio hrvatski književni jezik u XVIII. st.; da je »književnost bačkih Bunjevaca od svojih početaka integralni dio hrvatske književnosti i da je njezin jezik po svemu (grafiji, pravopisu, leksiku, morfološkim i sintaktičkim obilježjima te najfrekventnijim načinima stilizacije) hrvatski«.

Nakon tih reakcija Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje i kulturu suspendiralo je odluku Pedagoškoga zavoda Vojvodine te je od Srpske akademije znanosti i umjetnosti i Vojvođanske akademije znanosti i umjetnosti zatražilo

² Za razliku od Bunjevaca, u bačkih Šokaca takva politika nije naišla na znatniji odjek. Zbog toga je Bunjevačka i šokačka stranka, od svojega osnutka 1991. glavni lokalni promicatelj politike othraćivanja, 2003. iz naziva je izbacila atribut 'šokačka', a Šokci se ne spominju ni u vrijeme osnivanja Nacionalnoga vijeća bunjevačke nacionalne manjine iste godine. I glasilo te političke opcije od 1993. do 1995. nosilo je naziv *Bunjevačke i šokačke novine*, dok su 1998. njegovu funkciju preuzele novopokrenute *Bunjevačke novine*.

³ Otvoreno pismo, s popisom njegovih potpisnika, u veljači 2009. bilo je dostupno na adresi: <http://www.croatianhistory.net/etf/dshv.html>.

mišljenje o problemu »bunjevačkoga jezika«. Obje su akademije odgovorile u ožujku 2005.

U odgovoru SANU-a, koji je potpisao akademik Zoran Kovačević, navodi se kako ta akademija smatra »da bunjevačkoj nacionalnoj manjini treba omogućiti izučavanje maternjeg, odnosno bunjevačkog jezika sa elementima nacionalne kulture u institucijama predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja i vaspitanja, što je u skladu sa zakonskim propisima«⁴. Takva se ocjena daje unatoč priznanju da novosadski ogranak SANU, kojemu je zahtjev i bio upućen, »nema među svojim članovima kompetentne poznavaoce bunjevačkog jezika«, zbog čega i nije u mogućnosti dati ocjenu nastavnoga plana i programa koji mu je bio dostavljen.

U odgovoru VANU-a, koji je potpisao akademik Julijan Tamaš, stoji pak da ta ustanova drži kako je usmenu i pisanu jezičnu tradiciju Bunjevaca kao regionalne zajednice najbolje opisivati neutralnim nazivom 'govor', čime bi se izbjegla »politizacija statusa termina i pojmova tipa 'nacionalni jezik' i 'dijalekat'«. Vojvođanski akademici, pozivajući se na međunarodne standarde, »a najnoviji su oni iz tzv. Haškog papira«, smatraju da se pravo na identitet ne ostvaruje izjašnjavanjem o vlastitoj nacionalnoj pripadnosti, nego ponajprije faktičkom jezičnom razlikom, te da bi bunjevačka ikavica u tom smislu mogla poslužiti kao oznaka različitosti. Ipak, da bi se uistinu moglo govoriti o »bunjevačkom jeziku«, morala bi biti ispunjena i dva dodatna uvjeta: »da postoji standard u obliku gramatike« te »da norma bude kontrolisana i dosledno praktikovana u pisanim tekstovima određene zajednice«. Ocjenu jesu li ti uvjeti u ovom slučaju zadovoljeni VANU, međutim, ne izriče – njezino donošenje prepušta samim nositeljima bunjevačkoga govora.

Dva mjeseca poslije u raspravu se uključila i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, ali ne na poziv vojvođanskih vlasti, kao druge dvije akademije, nego na molbu Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini. U mišljenju koje je potpisao akademik Dalibor Brozović bački se Bunjevci dovode u vezu s Bunjevcima u drugim krajevima, a njihovi se mjesni govori stavljaju u širi dijalektni kontekst kojemu pripadaju, što upadljivo izostaje u mišljenjima drugih dviju akademija. Ističe se k tomu da bački Bunjevci ni izdaleka nisu jednoglasni u tom da čine posebnu zajednicu koja govori posebnim jezikom, što srpska i vojvođanska akademija također zaobilaze. U mišljenju HAZU-a napominje se kako bi se, doduše, moglo ustvrditi da, »ako dio bačkih Bunjevaca ne želi pripadati hrvatskoj nacionalnoj manjini u Vojvodini niti se služiti hrvatskim standardnim jezikom za situacije u kojima je potreban standardni jezik, onda na to u suvremenoj Europi imaju demokratsko pravo«, no postavlja se i ključno pitanje: »zašto se danas za dio bačkih Bunjevaca traži novi standardni jezik na dijalektnoj osnovici domaćega ikavskog govora, istoga kao u većine bačkih Bunjevaca (koja ne sudjeluje u toj igri)?« Na to se pitanje ipak ne nudi cjelovit odgovor.

⁴ Zahvaljujem Demokratskomu savezu Hrvata u Vojvodini što mi je omogućio uvid u dokumente iz svoje arhive, koje u ovom radu zato i mogu citirati. Zahvalnost dugujem i Slavenu Bačiću, koji je u tom ljubazno posredovao.

U konzultacijama Pokrajinskoga tajništva za obrazovanje i kulturu te Nacionalnoga vijeća bunjevačke nacionalne manjine, koje su nakon toga vodene i tijekom kojih su u obzir uzeta ponajprije mišljenja srpske i vojvođanske akademije,⁵ postignuto je kompromisno rješenje. Njime se omogućuje uvođenje nastavnoga predmeta posvećenoga jeziku kojim se služe Bunjevci, jer ta zajednica na to ima zakonsko pravo, ali pod nazivom *Jezično i kulturno naslijeđe Bunjevaca s nacionalnom kulturom* ili *Bunjevački govor s elementima nacionalne kulture Bunjevaca*, kako bi se izbjegla prijevorna uporaba termina 'jezik'.

2. KORIJENI

Jezično je pitanje u Bunjevaca usko povezano s autoidentifikacijom te zajednice pa zato o njihovu jeziku jedva da je moguće govoriti, a da se ne postavi i pitanje tko su zapravo Bunjevci. Tu etničku skupinu, raspršenu tijekom povijesti na široku prostoru od okolice Senja do okolice Budimpešte, karakteriziraju u prvom redu specifična tradicijska kultura, novoštokavsko-ikavski dijalekt i rimokatolička vjeroispovijed. Sudeći prema lingvističkim rekonstrukcijama, postojbina je Bunjevaca u zapadnoj Hercegovini i Dalmatinskoj zagori, tj. u južnom dijelu područja na kojem se govorilo predmigracijsko zapadnoštokavsko narječje, pri čemu se vezuju ponajprije za zapadnohumski poddijalekt toga narječja, koji je bio štakavski i u kojem je *-l* u muškom rodu jednine radnoga glagolskoga pridjeva dalo *-o* (usp. Lisac 2003., 60.-64.). U bunjevačkim je govorima, međutim, zabilježen i razmjerno velik broj šćakavizama (npr. *oprošćaj, milošća*) te nekoliko primjera koji upućuju na to da je *-l* u pojedinim slučajevima dalo *-a* (najpoznatiji je primjer naziv tradicionalnih žetvenih svečanosti *dužijanca*, koji se obično izvodi iz *dožel + -nica*, a moguće je da tomu tipu pripadaju i *uzlivanca* i *pridikanca*⁶), zbog čega se može pretpostaviti da je barem dio Bunjevaca bio pod jezičnim utjecajem govornika makarsko-primorskoga poddijalekta, koji je bio šćakavski i u kojem je *-l* prelazilo u *-a*.

Sam je etnonim Bunjevac, međutim, svojom etimologijom vezan za područje istočnije od onoga na koje upućuje povijesna dijalektologija, jer se najvjerojatnijim čini objašnjenje češkoga povjesničara Konstantina Jirečeka da je potekao od grčkoga naziva naselja koje se nalazilo na mjestu današnjega Blagaja – *Bounos* – odnosno od etnika koji je iz toga naziva bio izveden – *Bounios*, množ. *Bounioi*. Na isti prostor, uostalom, upućuje i etimološki blisko, ali popularnije izvođenje iz hidronima Buna. Ostala zabilježena tumačenja etnonima Bunjevac⁷ vjerojatno su pučke etimologije, no i ona su zacijelo imala važnu ulogu u tom da se taj naziv proširi, učvrsti i do danas održi. Nešto svjetla na prostorno

⁵ Razlozi za to ne moraju biti u namjernom ignoriranju mišljenja HAZU-a, na što upućuje i činjenica da se to mišljenje izrijeком spominje u nekoliko dokumenata pokrajinskih tijela koja su sudjelovala u rješavanju problema »bunjevačkoga jezika«. Vjerojatniji je razlog to što je HAZU dao jedino mišljenje u kojem nisu izrijeком sadržani nikakvi pragmatični prijedlozi za rješenje, dok se druge dvije akademije u svojim mišljenjima usredotočuju upravo na njih.

⁶ Takvu tvorbenu interpretaciju imenice *dužijanca* prvi je ponudio Ivić (1989.), dok ostale primjere navodi Sekulić (1994., 146).

⁷ Opširan popis hipoteza etimologije etnonima Bunjevac dostupan je u: Bačić 2005, 46–48.

nepodudaranje povijesnodijalektološki i etimološki argumentiranih hipoteza postojbine Bunjevaca mogu baciti novija etnološka istraživanja, koja podrijetlo pojedinih elemenata tradicionalne duhovne kulture te etničke skupine uistinu lociraju istočno od Neretve i vezuju ih uz tamošnje romansko ili romanizirano, tzv. vlaško stanovništvo (usp. npr. Černelić 1999.). Sukladno tomu, nije posve proizvoljna ni pretpostavka da su prvotni nositelji etnonima Bunjevac, ili barem neke njegove ranije inačice, slavenizirani nakon svojega dolaska na područje današnje zapadne Hercegovine i Dalmatinske zagore, gdje su prihvatili jezik kojim se ondje govorilo, ali su se njihovo ime i mnogi elementi tradicijske kulture očuvali.

Masovnije migracije Bunjevaca s toga područja počinju vjerojatno potkraj XVI. st., najprije na sjeverozapad, u Dalmaciju, Liku i Primorje, te su tako 1605. prvi put zabilježeni u Senju, a iste godine dobili su i dopuštenje Zrinskih da se nastane na njihovu posjedu u Liču u Gorskom kotaru (usp. npr. Pavelić 1973., 41.-42.). U Bačkoj su pak prvi put zabilježeni 1622. u molbi fra Šimuna Matkovića da mu se dodijeli župa Bunjevci u Kaločkoj biskupiji (usp. npr. Bačić 2005., 51.). Iako su se tijekom tih migracija naselili na golemu teritoriju koji je obuhvaćao Hercegovinu, Bosnu, Dalmaciju, Liku, Primorje, Gorski kotar, Slavoniju i ugarsko Podunavlje sve do Budima na sjeveru, Bunjevci su se uglavnom stopili s ostalim hrvatskim skupinama ili su se asimilirali u druge narode, i to do te mjere da se i sam etnonim Bunjevac održao u biti još samo na dva područja, ličko-primorskom i bačko-podunavskom. Dvije zemljopisno znatno udaljene skupine Bunjevaca imale su, međutim, u poslijemigracijskom razdoblju bitno drukčiju sudbinu – za razliku od ličko-primorskih, njihovi su suplemenici u ugarskom Podunavlju ostali uvelike isključeni iz kulturnih i političkih procesa koji su obilježili formiranje moderne hrvatske nacije, dok su znatna traga na njihovoj autoidentifikaciji ostavili slični procesi čiji su ritam i tijek određivali narodi s kojima su u novoj postojbini došli u dodir. Zbog toga je u podunavskih Bunjevaca znatno duže preživjela svojevrsna regionalno obojena prednacionalna svijest, a njihovo je samoprepoznavanje kao Hrvata bilo otežano.

Da bi se dobio uvid u to koliko se bačkih Bunjevaca danas smatra Hrvatima, a koliko ne, nije dovoljno usporediti ukupan broj izjašnjenih Bunjevaca i Hrvata u Vojvodini – već i zbog toga što su Bunjevci samo jedna od četiriju hrvatskih etničkih skupina koje žive u toj pokrajini.⁸ Reprezentativni bi u tom smislu mogli biti podaci za šire područje Subotice, jer je broj Hrvata koji nisu Bunjevci ondje gotovo zanemariv. Prema posljednjem popisu stanovništva u Srbiji iz 2002., na širem području Subotice živjelo je 16.688 Hrvata (11,25% stanovništva) i 16.254 Bunjevca (10,95% stanovništva), na temelju čega se može pretpostaviti da se otprilike polovina bačkih Bunjevaca izjasnila kao Hrvati, a polovina kao Bunjevci.⁹ Točniju predodžbu o autoidentifikaciji Bunjevaca dobit

⁸ Bunjevci, nastanjeni na širem području Subotice i Sombora, najveća su hrvatska etnička skupina u Vojvodini. Ostale su tri: Šokci, nastanjeni u naseljima na lijevoj obali Dunava, srijemski Hrvati te malena skupina izvornih kajkavaca u Banatu, koji su danas uglavnom jezično asimilirani.

⁹ Omjer je sličan bio i na popisu iz 1991. – u Subotici je tada živjelo 16.369 izjašnjenih Hrvata (10,87% stanovništva) i 17.439 izjašnjenih Bunjevaca (11,58% stanovništva). Demografski podaci koji se u radu navode preuzeti su iz sljedećih publikacija: *Statistički godišnjak SAP Vojvodine 1989*, Novi Sad, 1989; *Popis stanovništva 1991. Knjige popisa 15 i 17*, Beograd, 1991; *Popis*

ćemo, međutim, tek kad u obzir uzmemo i rezultate sociološkoga istraživanja provedenoga u Subotici 1996., u sklopu kojega je ispitanicima postavljeno i pitanje smatraju li da su Bunjevci Hrvati.¹⁰ Samo donekle iznenađujuće, čak je 49% onih ispitanika koji se sami izjašnjavaju kao Bunjevci na to pitanje odgovorilo potvrdno. Iz tih se podataka može vidjeti da se otprilike tri četvrtine bačkih Bunjevaca smatra Hrvatima te da ih je polovina u to uvjerenja dovoljno čvrsto da ih ni agresivna protuhrvatska propaganda iz 1990-ih nije mogla obeshrabriti da to i službeno manifestiraju. Podaci, međutim, pokazuju i da je otprilike četvrtina bačkih Bunjevaca uvjerenja da unjevci nisu Hrvati – upravo oni čine populaciju u čije se ime postavljaju zahtjevi za institucionalizacijom »bunjevačkoga jezika«.¹¹

Iz perspektive kulturalnoga pristupa problematici kolektivnoga identiteta,¹² bački su Bunjevci tipičan primjer etničke skupine, tj. nevelike i homogene zajednice nastanjene na manjem području, koju karakteriziraju zajednički dijalekt, mentalitet i folklor, ali i nepostojanje povijesne svijesti i autorefleksije. S druge strane, nastanak etnija i modernih nacija iz toga se gledišta određuje kao proces povezivanja više takvih etničkih skupina u veće i složenije zajednice, pri čemu je jedno od njegovih obilježja upravo pojava refleksije međusobnih kulturnih poveznica. U pokretanju toga procesa glavnu ulogu može odigrati središnja državna uprava, koja, katkad i nasilno, potiče kulturnu i jezičnu unifikaciju, ali i intelektualna elita, koja uobličuje svojevrsan

stanovništva 2002. Saopštenje br. 295, Beograd, 2002.

¹⁰ Istraživanje je za potrebe lokalnih vlasti proveo subotički Centar za društvena istraživanja, a rezultati dosad, koliko mi je poznato, nisu objavljeni. Neke ipak navodi Todosijević (2002), kojemu je uvid u njih omogućio sam Centar za društvena istraživanja.

¹¹ Kad se dobivena slika usporedi s omjerom od 78,5 Hrvata prema 21,5 Bunjevaca na početku 1980-ih (prema popisu stanovništva iz 1981. u Subotici je živjelo 32.589 ili 21,08% Hrvata i 8.898 ili 5,75% Bunjevaca), jasno je da povećanje udjela »glasnik« i prešutnih nehrvata u ukupnom broju bačkih Bunjevaca korespondira s razdobljem političkoga i medijskoga demoniziranja Hrvata u Srbiji, s promicanjem Bunjevaca kao društveno prihvatljivijega kolektiviteta te s porastom političkoga utjecaja onih organizacija koje zastupaju tezu da Bunjevci nisu Hrvati. U vezi s popisom iz 1981. treba još spomenuti kako su u završnim statističkim obradama na razini Srbije i Jugoslavije osobe koje su se izjasnile kao Bunjevci uključivane u rubriku *Ostali*, no podatak o njihovom broju dostupan je u lokalnim statistikama.

¹² Najpoznatiji je teoretičar nacije kao kulturne zajednice bez sumnje Anthony Smith (1987., 2008.), za čije se radove i veže pojam etnije kao svojevrsne kulturno definirane protonacije. Iako su u svijetu manje utjecajni, za razumijevanje nacionalne integracije u srednjoistočnoj Europi iznimno su važni i radovi poljske sociološke škole, ponajprije Jerzyja Szackoga (1971) i Antonine Kłoskowske (2001) – i u njima se naciji pristupa kao društvenoj zajednici povezanoj u prvom redu složenom simboličkom kulturom. Sama Kłoskowska svoj je pristup razvila kao svojevrsan korektiv teorija nacije dominantnih u zapadnoeuropskoj i sjevernoameričkoj povijesnoj i sociološkoj literaturi, ponajprije radova Ernesta Gellnera (1983) i Erica Hobsbawma (1990), koji temelje nacije vide u državi, industrijalizaciji i modernizmu, dok nacionalnu kulturu smatraju svojevrsnim konstruktom i oruđem društvene standardizacije, koji olakšava funkcioniranje kapitalističke države. Kłoskowska priznaje da taj model može biti prikladan za opis nastanka modernih zapadnoeuropskih nacija, u kojima nacionalna država uistinu prethodi nacionalnoj kulturi, ali ne i za srednjoeuropski i istočnoeuropski kontekst, u kojem su nacije često nastajale usprkos tomu što nisu imale svoju državu. U temelju je procesa nacionalne integracije u tom dijelu svijeta bio – tvrdi Kłoskowska – zajednički kulturni kanon.

kulturni kanon i promiče ga u različitim, ali međusobno ipak srodnim etničkim skupinama. Elementi su kanona obično zajednički književni jezik i književnost, vjeroispovijed, naracija o zajedničkoj povijesti, tradicija državnosti i sl., pri čemu je karakteristično da su u povijesno potvrđenim kanonima zastupljeni različiti elementi, a i njihova se hijerarhijska uređenost razlikuje od slučaja do slučaja.¹³ Prihvaćenost kanona k tomu obično nije jednaka u različitim regijama i u različitim društvenim skupinama, no s vremenom on ipak postaje simbolom pripadnosti nacionalnomu kolektivu te na taj način može ujediniti i etničke skupine koje žive u različitim državama. U procesima nacionalne integracije u srednjoj i istočnoj Europi glavnu je ulogu odigrala upravo kulturna elita kao tvorac kulturnih kanona, no i na tom se području mogu susresti pojedini elementi za zapadnu Europu tipičnoga modela utemeljenoga na središnjoj državnoj upravi.

Specifičnost razvoja autoidentifikacije bačkih Bunjevaca počiva u tom što je ta etnička skupina bila izložena utjecajima čak triju nacionalnointegracijskih procesa. Mađarski »državni« model nacionalne integracije, prema kojem su svi koji su živjeli u Ugarskoj bili ujedno i Mađari, oslanjao se ponajprije na utjecaj državne uprave i školstva, a u znatnoj mjeri i Katoličke crkve, te je stoga zahvatio ponajprije obrazovanje, imućnije i društveno uglednije Bunjevce – nije zato nimalo neobično što su gotovo kompletno bunjevačko plemstvo i velik dio imućnijega građanstva postupno pomađareni. Za temu ovoga rada zanimljivija je, međutim, konkurencija dvaju »kulturnih« modela nacionalne integracije, hrvatskoga i srpskoga, koja među bačkim Bunjevcima na vidjelo izlazi nakon 1868., kad je u Ugarskoj donesen Zakon o narodnostima i kad je zapravo prvi put službeno priznato da u toj zemlji žive i nemađari.

Dvije godine nakon donošenja zakona koji je etničkim manjinama omogućio ostvarivanje osnovnih kolektivnih prava u donjougarskom nadbiskupijskom središtu Kaloči kanonik pri tamošnjem kaptolu Ivan Antunović počeo je izdavati *Bunjevačke i šokačke novine*. Antunović je bio Strossmayerov idejni sljedbenik, trudio se pisati jezikom Zagrebačke filološke škole i bio je jedan od prvih Bunjevaca koji su se otvoreno zauzimali za prihvaćanje jekavice kao osnovice za književni jezik. Iako se s pravom smatra da je upravo Antunović počeo integraciju ugarskih Bunjevaca i Šokaca u modernu hrvatsku naciju (usp. npr. Bačić 2004., 32.-36.) i iako je i *Bunjevačke i šokačke novine* uređivao u velikoj mjeri po uzoru na slična izdanja u Hrvatskoj, u njegovoj su tiskovini zabilježeni ne samo tragovi hrvatske nacionalnointegracijske matrice nego i odjeci ekspanzionističke ideologije »jezičnoga srpstva«, i to u najranijim fazama njihova utjecaja na bačke Bunjevce.

Već u prvom godištu *Novina* Stipan Vujević piše tako da se: »izvor Bunjevačke književnosti u Hrvatskoj i Slavoniji nalazi« te da »ovih književnost i

¹³ O tom koji elementi kulturnoga kanona imaju središnju važnost kad je riječ o autoidentifikaciji bačkih Bunjevaca kao Hrvata govorio sam u Subotici 24. II. 2006. u povodu predstavljanja 4. sveska *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. Pod redakcijskim naslovom *Kojim Bunjevcima je stalo da budu Hrvati, a kojima nije*, tekst toga izlaganja objavljen je u 3. (137.) broju mjesečnika Subotičke biskupije *Zvonik* u ožujku 2006. (32.-34. str.). U veljači 2009. bio je dostupan na adresi: <http://www.zvonik.rs/arhiva/137/povijesni.html>.

slovnica valja i za Bunjevce, buduć jednoga su te istog jezika« (BŠN I, 109-110). Drugom prilikom piše: »Indi odlučno velim: uvedimo u naše škole književni, dakle, u literarnom smislu tako zvani hrvatski jezik« (BŠN I, 310-311). Pritom se, ističe Vujević, za razliku od hrvatskoga »u rodoslovnom, genetičkom smislu, [koi] provincijalnim naričjem glasi: Kaj je gdo zasejal, to bu i žel«, pod hrvatskim »u knjigi« misli na onaj jezik »kojeg smo dosad nazivali ilirskim, niki dalmatinskim, niki pako slavonskim jezikom« (BŠN I, 326). Način na koji Vujević raščišćuje terminološku zbrku oko naziva materinskoga jezika pokazuje da nastoji uspostaviti kontinuitet s glavnom tradicijom hrvatske pismenosti u stoljeću koje mu je prethodilo, ali i uhvatiti korak sa suvremenim zbivanjima u središtu što je u međuvremenu preuzelo primat u hrvatskoj kulturi. Ilirskim je u Bačkoj, naime, bio nazivan novoštokavsko-ikavski jezik franjevačke književnosti, koja je u XVIII. st. u jedno kulturno područje povezala prostor od Jadranskoga mora do Budima; taj isti jezik drugdje su zvali i dalmatinskim ili slavonskim, a sad se, tek neznatno drukčiji i moderniji, sve češće naziva hrvatskim.

Iako je riječ o pristupu jeziku za koji se u *Bunjevačkim i šokačkim novinama* zauzima najveći broj suradnika, on nije i jedini o kojem u njima možemo čitati. Ambrozije Šarčević npr. u drugom godištu piše: »nama Srbe triba za uzor uzeti a ne Hrvate. Mi smo ostaci Srba i ne Hrvata, kod kojih se uostalom književni jezik veoma razlikuje od prostoga. – Naš bunjevački jezik izvan ikavštine i nekoliko čakavskih (hrvatskih) riči, taki je isti kao srpski. [...] U ovom [su se] naričju taki veliki pisci odlikovali kao Kačić, Kanižlić, Reljković, o kojih sam veliki Vuk kaže da su pisali srpski čistije od njihovih [tj. srpskih] spisatelja« (BŠN II, 224-225). Karadžićeva pohvala »srpskomu« jeziku trojice najvažnijih hrvatskih osamnaestostoljetnih pisaca, na koju se poziva Šarčević, izrečena je u njegovu poznatom članku *Srbi svi i svuda*¹⁴, a iz toga teksta potječe i druga tvrdnja s kojom se Šarčević, prema svemu sudeći, identificira: da se Hrvatima mogu smatrati samo čakavci, dok bi sve štokavce, bez obzira na »zakon«, trebalo nazivati Srbima. Sam se Karadžić u kasnijem tekstu *Srbi i Hrvati* od te tvrdnje, doduše, u rezigniranu tonu donekle ograđuje,¹⁵ no upravo su njegove formulacije posijale sjeme iz kojega u srpskoj znanosti i politici do danas niču izdanci. Njihov su plod tako sad eksplicitna, sad implicitna stajališta mnogih srpskih filologa da je hrvatsko štokavsko jezično i književno naslijeđe zbroj ponajprije regionalno određenih književnosti koje je najlogičnije ujediniti pod srpskim imenom, ali i političke konkretizacije tih stajališta, koje su u Srba tijekom XX. st. nekoliko puta zadobivale nimalo bezazlene obrise. O tom da je upravo ona srpska integracijska ideologija koja je potekla od Karadžića imala ključnu ulogu u oblikovanju autoidentifikacije Bunjevaca nehrvata svjedoče, osim Šarčevića, i mnoga kasnija očitovanja organizacija i pojedinaca iz te skupine, u kojima su odreda ključne dvije tvrdnje – da Bunjevci nisu Hrvati, iako

¹⁴ Tekst *Srbi svi i svuda* prvi je put objavljen u *Kovčežiću za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona* u Beču 1849., nakon čega je doživio velik broj novih izdanja. Koristio sam se izdanjem u: Milosavljević 2002., 129-146.

¹⁵ »Ako Hrvatski domoljupci ne pristaju na ovu razumu osnovanu diobu, onda se za sad u ovome ništa drugo ne može učiniti nego da se podijelimo po zakonu ili vjeri«. Citirano prema izdanju u: Milosavljević 2002., 154.

ih u hrvatstvo mnogi tjeraju,¹⁶ te da su zapravo znatno bliži Srbima. Primjerice, subotički *Bunjevački kalendar* iz 1939. politički se i kulturno legitimira citirajući Maru Đorđević Malagurski: »Ako bi mi se već htilo [...] da pridam jedno od dvaju imena, srpsko ili hrvatsko, to nikako ne bi moglo da bude hrvatsko ime« (*Bunjevački kalendar* 1939., 25-26), a izrazi slične afilijacije mogu se susresti i u suvremenim tiskovinama i manifestima Bunjevaca nehrvata.

3. VARIJETETI

Gledano iz sociolingvističke perspektive, zapravo ne postoje valjani argumenti na temelju kojih bi se Bunjercima koji se ne smatraju Hrvatima moglo zanjekati pravo na to da jezik kojim govore nazivaju svojim imenom i da zahtijevaju njegovo uvođenje u službenu uporabu u onim područjima u kojima je to u državi u kojoj žive zakonski dopušteno. Temeljno načelo kojim bi se sociolingvisti pri takvim slučajevima trebali ravnati jezgrovito je formulirao David Crystal: »Na kraju krajeva, ako neka zajednica želi da se varijetet kojim govori smatra jezikom i ako ima politička sredstva da tu svoju odluku podupre, tko bi je u tom mogao spriječiti? Sukladno suvremenoj etici, zajednice imaju pravo na vlastitu unutarnju politiku sve dok ta politika ne postane prijetnja drugima«.¹⁷ To se pravo, u svakom slučaju, ne može nijekati pozivanjem na to da Bunjevci govore istim onim dijalektom kojim se govori u Dalmaciji i zapadnoj Hercegovini, jer se iz vrijednosne perspektive Bunjevaca nehrvata razlike koje njihove govore dijele od dalmatinskih i hercegovačkih govora mogu činiti važnijima od onoga što ih s tim govorima povezuje,¹⁸ niti činjenicom da je riječ o funkcionalno neizgrađenom, nenormiranom i nekodificiranom jeziku koji ne odgovara potrebama suvremene civilizacije, jer je većina današnjih standardnih jezika u svojim početnim stadijima bila upravo takva.¹⁹ »Bunjevački jezik« u tom bi se smislu mogao uklopiti u definiciju tzv. *Ausbausprachen*: zbog specifičnoga kulturnoga razvoja zajednicâ koje se njima služe, takvi jezici nastaju na dijelu

¹⁶ Ovisno o povijesnom kontekstu, krivnja za to pripisuje se: »frankovcima«, »mačekovcima« i HSS-u, Titu i komunistima ili Katoličkoj crkvi.

¹⁷ »After all, if a community wished its way of speaking to be considered a *language*, and if they had political power to support their decision, who would be able to stop them doing so? The present-day ethos is to allow communities to deal with their own internal policies themselves, as long as these are not perceived as being a threat to others.« (Crystal 2000, 9). Crystalova formulacija, međutim, upućuje i na uzrok svih uzroka aktualnih polemika oko »bunjevačkoga jezika« – budući da Bunjevci Hrvati i Bunjevci nehrvati polažu pravo na isto jezično i kulturno naslijeđe, doživljavaju jedni druge kao najizravniju prijetnju za ostvarenje vlastitih kolektivnih interesa. Zbog toga ni Bunjevci Hrvati po naravi stvari ne mogu ostati nezainteresirani za pokušaje institucionalizacije »bunjevačkoga«.

¹⁸ O tzv. vrijednosnom identitetu jezika usp. Katičić 1972. Sukladnoj tomu aspektu jezičnoga identiteta, granice nekoga jezika nalaze se ondje gdje ih vide sami njegovi govornici, bez obzira na eventualnu genetsku povezanost i tipološke podudarnosti s drugim jezicima.

¹⁹ O procesu tijekom kojega nastaje književni jezik usp. Katičić 1970. O mjestu spomenutih načela u kontekstu problema »bunjevačkoga jezika« pisao sam u: Vuković 2004. U ranijoj verziji taj je tekst, pod redakcijskim naslovom *Slabašna avet koja se s vremena na vrijeme probudi iz mrtvih*, objavljen u 105. broju subotičkoga tjednika *Hrvatska riječ* 11. II. 2005. (10.-13. str.), a u veljači 2009. bio je dostupan i na URL-u: <http://www.hrvatskarijec.co.yu/arhiva.php?zg=2217811&no=105>.

većega dijalektnoga kontinuuma, na kojem bi se, s obzirom na strukturalna obilježja i srodnost dijalekata, lako mogao zamisliti i drukčiji jezični razvoj.²⁰

Budući da razlozi zbog kojih nastaju *Ausbausprachen* nisu samo, pa ni u prvom redu, komunikacijske, nego i simboličke naravi, u normi takvih jezika obično se favorizira učvršćivanje onih jezičnih sredstava kojima se razlikuju od srodnih jezika i kojima se najjasnije signalizira njihova »drugost«. ²¹ Igram slučaja, postoji razmjerno velik korpus tekstova čiji je nastanak bio vođen, među ostalim, i jasnom namjerom da se njihovim jezikom manifestira ono »najbunjevačkije« – riječ je o usmenoknjiževnoj prozi iz zapisa Balinta Vujkova.²² Iako je Vujkov pučku proznu književnost zapisivao i objavljivao sredinom XX. stoljeća, po svojem je temeljnom opredjeljenju pripadao prije devetnaestostoljetnoj folkloristici – zapise je, naime, sadržajno dotjerivao, ali i jezično ujednačivao s obzirom na apstraktni bunjevački jezični ideal. Ono zbog čega su ga kritizirali vodeći stručnjaci za usmenu književnost²³ učinilo je tako njegove zapise najpogodnijima da se upravo od njih poče kad se želi upoznati »najčistiji bunjevački«. Neka obilježja toga jezika mogu se uočiti i u kratku primjeru koji navodim:

²⁰ Pojmove *Ausbausprache* i *Abstandsprache* u jezikoslovlje je uveo njemački lingvist Heinz Kloss (1952., 1967.): u *Abstandsprachen* svrstava književne jezike čija je posebnost dana njihovom jasnom i nedvojbom genetskom i tipološkom različitošću u odnosu na susjedne jezike, poput mađarskoga ili albanskoga, a u *Ausbausprachen* književne jezike koji su se razvili »umjetno«, tj. na dijelu većega dijalektnoga kontinuuma, unutar područja definiranoga više kulturno-političkim nego jezičnim granicama – u tu skupinu pripada većina romanskih, germanskih i slavenskih jezika. U vezi s time treba istaknuti kako aktualni zahtjevi za institucionalizacijom »bunjevačkoga jezika« zacijelo nisu bez povezanosti sa suvremenom sociolingvističkom zbiljom na području novoštokavskih *Ausbausprachen*.

²¹ To je načelo i inače zastupljeno u većini osviještenih jezičnih kultura (usp. Katičić 1973.-74. i Thomas 1991), a nije strano čak ni teoretičarima Praške škole, za koju se općenito tvrdi da je antipuristička (usp. npr. formulaciju: »[U normi nekoga jezika] potrebno je jačati ona obilježja koja su za taj jezik osobita.« (»Je třeba posilovatí rysy, které jsou vlastní jazyku, o který jde.« Mathesius, 1932., 27)). Ipak, do punoga izražaja takvo stajalište dolazi upravo u jezicima koji se moraju odrediti prema dominantnim srodnim jezicima jer se njihova egzistencija dovodi u pitanje i jer se njihovi govornici osjećaju ugroženima. Kao izvrstan primjer mogu nam poslužiti radovi pojedinih slovačkih lingvista, osobito poznat Ružičkin članak u kojem postulira nacionalno-reprezentativnu funkciju književnoga jezika (1967).

²² Prvu od desetak knjiga usmenoknjiževnih zapisa Vujkov je objavio 1951., posljednju 1986., a posmrtno ih je pod njegovim imenom objavljeno još pet. U njegovoj ostavštini preteže bunjevačka usmenoknjiževna proza, ali zapisivao je i među drugim Hrvatima u Vojvodini, na Kosovu, u Mađarskoj, Rumunjskoj i Čehoslovačkoj. Smatrao se Hrvatom, što ga kao jezični autoritet među Bunjevcima nehrvatima u najmanju ruku dovodi u pitanje.

²³ »Šteta je što su neki izvanredno vrijedni sakupljači svoje zapise veoma mijenjali, prema svome ličnom osjećaju, neadekvatno pravom stilu narodne pripovijetke, npr. [...] u naše dane inače vrlo zaslužan skupljač i obrađivač bunjevačkih pripovijedaka Balint Vujkov.« (Bošković-Stulli 1971, 257).

Volovi ne pušidu

Jedan gazda volio onu bibliju od tridest i dvi strane više neg kruva ist. Kad zasidne, od karata ga ne odlipi ni kuga ni prika smrt. Jedared već drugi dan tuče kartu u mijani, kad evo prvog komšije. Čovik ne mož da se izduše, sve dakti.

– Otkud tebe, da te nije poslala ona moja oštrokonda? – kartač onako priko karata.

– Nije mene niko poslo, jel ti ni žene nema na salašu, neg sam naišo odak, pa ko velim – dok se malo ne izdušem – baš da te pitam: pušidu l tvoji volovi?

Komšija to onako priko gutljaja vina, a kartač udario u smij:

– Komšija, Bog s tobom i svi sveci, di si ti vidio da volovi pušidu?

A komšija onako ko da kantor opivava mrca:

– E, ako tvoji volovi nisu propušili onda, momče, takim da si se zatrčo salašu, jel po dimu što izbija iz tvoje volarice biće da tamo već fajin gori vatra.

(Balint Vujkov, »Pripovitke«, Subotica, 1998., 50. str.)

Najočitiji je u ovom tekstu, dakako, ikavski odraz praslavenskoga jata (*dvi, odlipi, prika* i dr.), ali zastupljene su u njemu i druge glasovne posebnosti bačkih bunjevačkih govora: gubljenje glasa *h* i njegovo nadomještanje glasovima *v* i *j* (*kruv, smij*), otpadanje nenaglašenoga *i* (*pušidu l'*, krmji infinitiv *ist* »jesti«) i sažimanje glasovne skupine *ao* u *o* (*poslo, ko*). Od ostalih obilježja tih govora u tekstu se mogu naći ponajprije primjeri konjugacijskih (*mož* – 3. l. jed. prez. gl. *moći, pušidu* – 3. l. množ. prez. gl. *pušiti*) i leksičkih posebnosti (*jedared, mijana, komšija, izduvat, daktit, oštrokonda, odak, jel, mrc, fajin*).²⁴

Govori bačkih Bunjevaca uistinu su »vrlo radikalno ikavski« (Popović 1953., 130), pa se ikavski odraz praslavenskoga jata redovito pojavljuje i u prefiksu *pre-* (npr. *privarit*). Iako u tom govoru ima i tradicionalnih ekavizama (npr. *obadve, donet, dete*), njihov je broj razmjerno malen i ograničen. Glas *h* u tim je govorima ili posve otpao ili je zamijenjen glasovima *v* ili *j* (*pra', smij, kuvat*), često u njima otpada i zanaglasno *i* (*čov'če, kor'ro*, dosljedno se gubi dočetno *-i* u infinitivima: *stojat, ić*), a osim samoglasničke skupine *ao* u *o* se katkad sažima i skupina *eo* (*veseo > veso, doveo > dovo*). U skupine koje su ostale nesažete jer je prvi od samoglasnika naglašen nerijetko se umeće intervokalno *v* (*žavo, znavo*), dok se intervokalno *j* pojavljuje u radnom glagolskom pridjevu glagola na *-it* (*ženijo, volijo*). Za govore bačkih Bunjevaca tipične su i mnoge druge glasovne prilagodbe (*otišao > ot'šo > očo; odsić > ocić; lipši > lipči, s njim > š njim*).

U morfologiji su za te govore karakteristične posebnosti u deklinaciji imenica (vok. jed. *zmaje, Ane*; lok. jed. *na nogi, ruki*; instr. jed. *nožom, noćom*; nom. množ. *bumbarovi, prosjakovi, pruslukovi, zecovi*; gen. množ. *momaca, rukivi, očivi, ušivi, čerivi, dani*; ak. množ. *momce*; dat., lok., instr. množ. *braćama, dicama*; lok. množ. *na konji*; instr. množ. *za vrati*) i pridjeva (dat. i

²⁴ Opsežnu jezičnu analizu usmenoknjiževnih zapisa Balinta Vujkova provela je Sanja Vulić (2005).

lok. jed. m. r. *crkvenim mišu*) te konjugaciji (*iđem, iđeš, ... iđu; možem, možeš, mož, ..., možedu; krenit; pivaje i pivadu; radu i radidu; vuči – imper. gl. vući; bidnem – svr. prez. gl. biti*). U sustavu zamjenica *kogod* i *štogod* stoje na mjestu neutralnih standardnohrvatskih *netko* i *nešto*, u pojedinim je pozicijama očuvana pokazna zamjenica *otaj*, dok je distribucija između *šta* i *što* uređena tako da se *šta* pojavljuje kao upitna zamjenica, a *što* kao odnosna i kao dio složenih vezničkih izraza. U tvorbi su karakteristični sufiks za zbirne imenice *-ija* (*kolija, volija*) i sufiks *-uša* za ženski mocijski parnjak (*pudaruša, reduša*), a u sustavu prijedloga tipični su *brez* (»bez«), *čerez* (»radi«), *rad* (»po«), *nuz* (»uz«), *med* (»među«). U sustavu priloga zastupljeni su *kud* (»kamo«), *kudak* (»kuda«), *odak* (»ovuda«), *otaleg* (»odatle«), u sustavu veznika *jel* (»jer«), a u sintaksi je osobita specifična distribucija veznika *dok* (*dok dođeš – na mjestu standardnohrvatskoga kada dođeš*), sročnost *nji' dvojica su došli* i dr.²⁵

Mnoga od navedenih i drugih obilježja po kojima se idiomi bačkih Bunjevaca razlikuju od susjednih novoštokavskih govora, a posebno od novoštokavskih književnih jezika, nisu podjednako zastupljena u svim mjesnim govorima i pojedinim spomenicima bunjevačke pisane tradicije, a neka su od njih i izrazito manje frekventna u odnosu na konkurentna jezična sredstva. Ipak, sva bi ona mogla predstavljati razmjerno bogatu riznicu za jezičnu politiku kojoj bi jasan cilj bio jezikom simbolizirati vlastitu partikularnost.²⁶ Jeziku medija koji za sebe tvrde da se služe »bunjevačkim jezikom« takva je jezična politika, međutim, tuđa te on i izgleda prilično drukčije:

Rič urednika

Eto, konačno smo imali promociju ovih naših *Bunjevačkih novina* u Izvršnom veću Vojvodine, koje nam je novine, za početak, finansijski najvećim dilom pomoglo. Prikazli smo šta smo radili i nismo ni mogli klapit da će to bit tako zanimljivo. Nismo stigli ni hvala kazat, a na astalu više nije bilo nijednog primerka. Taman posla da nam je bilo žao, valjda nas kogod neće pogrišno svatit, nego obrnuto, zdravo nam je prijalo. Tako štogod mož samo kao melem na dušu doć posli svega šta smo prolazili i šta ćemo kandar još prolazit.«

(*Vesna Vidaković, »Bunjevačke novine«, br. 8, veljača 2006., 4. str.*)

U navedenom se tekstu, dakako, pojavljuju riječi s ikavskim odrazom jata (*rič, pogrišno, posli*), krnji infinitivi (*kazat, doć, prolazit*), riječi u kojima je otpalo *h* (*svatit*), zamjenice *kogod* i *štogod* te konjugacijske (*mož*) i leksičke osobitosti (*klapit* 'sanjati', *zdravo* 'veoma, vrlo', *astal* 'stol'). Zastupljeni su u njemu, međutim, i mnogi ekavizmi, koji nisu ni tradicionalni ni malobrojni (*veće*,

²⁵ O obilježjima bačkih bunjevačkih govora usp. osobito Georgijević 1938.; Popović 1953. i Sekulić 1997.

²⁶ Mogući prigovor da bi uvođenje nekih od tih sredstava u opću jezičnu praksu bilo iznimno teško nije na mjestu jer to zacijelo ne bi bilo teže od samoga procesa intelektualizacije, s kojim se pri konstituiranju novoga književnoga jezika prema definiciji mora računati. Pod intelektualizacijom se, sukladno teoriji jezične kulture Praške škole, podrazumijeva osposobljavanje jezika za obavljanje složenih civilizacijskih funkcija (usp. Havránek 1932.).

primerak), *h* nije dosljedno otpalo (*ovih naših 'Bunjevačkih novina'*), izostavljena je mocijska tvorba, koja je, inače, izrazito karakteristična za govore bačkih Bunjevaca (*rič urednika*, iako je potpisuje urednica), a leksik nerijetko nije tipično bunjevački (*hvala, prijati*), pri čemu je u slučajevima koji se mogu pribrojiti intelektualizaciji jednoznačno preuzet iz srpskoga (*finansijski*). O naporima pri jezičnoj proizvodnji na »bunjevačkom«, o stupnju jezične asimilacije i o slaboj skrbi za bunjevački jezični identitet najjasnije, međutim, svjedoče nedosljednosti (*valjda*, a ne *valjdar*, ali zato *kandar*, a ne *kanda*) i hiperkorektnost (zamjenica *šta* rabi se u svim pozicijama u kojima se u hrvatskom standardu rabi *što*, iako je u govorima bačkih Bunjevaca prilično jasna komplementarna distribucija *što* i *šta*, a karakterističan bunjevački leksem *klapit* upotrijebljen je u frazemu *ne moći ni sanjati o nečemu*, koji u govoru bačkih Bunjevaca zvuči krajnje neobično i vjerojatno je riječ o utjecaju srpskoga književnoga jezika).

Za razliku od idealiziranoga jezika Balinta Vujkova, jezik *Bunjevačkih novina* puno vjernije odražava suvremenu »pidžinsku« jezičnu zbilju bačkih Bunjevaca. Ikavica se, naime, u Bačkoj intenzivno povlači te se zapravo može čuti još samo u nekoliko bunjevačkih sela u okolici Subotice, iako se mlađe generacije njome i ondje služe sve rjeđe. Bački Bunjevci danas uglavnom govore srpskim jezikom, koji povremeno i u razmjerno malo pojedinosti, uglavnom na leksičkoj i glasovnoj razini, stiliziraju »na bunjevački«. Uostalom, na popisu stanovništva 2002. većina je njih, uključujući tu i polovinu onih koji su se izjasnili kao Hrvati, kao svoj materinski jezik navela srpski.²⁷

4. PERSPEKTIVE

Kako je već istaknuto, valjanih sociolingvističkih argumenata kojima bi se mogla osporiti utemeljenost zahtjeva da se službeno prizna »bunjevački jezik« zapravo nema, pa su politički pokušaji da se taj projekt formalno-pravno zaustavi u najmanju ruku prijeporni i ne daju puno nade u uspjeh. Jezična politika koju vode predstavnici Bunjevaca nehrvata zato teško da se može poraziti u pravnoj bici pred institucijama i jedino što joj u budućnosti može nanijeti ozbiljnu štetu jest gubitak potpore onih u čije se ime vodi. Uostalom, »bunjevačkomu« je u Srbiji u pojedinim područjima već omogućena službena uporaba, a uzrok njegova nekorištenja u drugim domenama nije toliko u nevoljkosti vlasti da ga u njih pripusti koliko u objektivnim lingvističkim teškoćama vezanima za njegovu nenormiranost i nepostojanje automatizirane jezične prakse. Zbog svega toga gotovo da i ne može biti sumnje u to da će institucionalizacija »bunjevačkoga« u Srbiji i dalje imati političku potporu, to više što učvršćivanju njegova statusa idu na ruku oba moguća scenarija za razvoj političke situacije u toj zemlji: ako na vlast dođu šovinisti, važnu bi ulogu u potpori »bunjevačkomu« mogle odigrati tradicionalne veze srpskih radikalnih desničara s Bunjevcima nehrvatima, a ako je budu obnašale demokratske snage, u ostvarivanju prava nacionalnih i etničkih manjina zacijelo se neće ići ispod standarda koje postavlja sadašnji zakon.

²⁷ Hrvatski je kao prvi jezik na širem području Subotice navelo samo 8.806 osoba (5,93% stanovništva), što je gotovo upola manje od broja osoba koje su se izjasnile kao Hrvati.

Kad je riječ o funkcijama u kojima će se »bunjevački« rabiti, na njih ništa ne upućuje tako jasno kao posvemašnja folklorizacija kulturnoga identiteta Bunjevaca nehrvata. Naime, politički predstavnici te zajednice jasno daju do znanja da u ostvarivanju kolektivnih prava nemaju pretenzije iskoračiti iz društveno marginalnih i politički irelevantnih područja te da se zadovoljavaju očuvanjem pojedinih oblika tradicijske folklorne kulture – i u medijima na »bunjevačkom jeziku« i u izbornom predmetu posvećenom bunjevačkomu jezičnomu i kulturnomu naslijeđu dominiraju, uostalom, takvi sadržaji. Jedan od bitnih aspekata folklorizacije kulturnoga identiteta Bunjevaca nehrvata jest i folklorizacija »bunjevačkoga jezika«,²⁸ koja je zapravo položena u njegove temelje. Postavljanje zahtjeva da se taj jezik uvede u javnu uporabu iako za to nisu ispunjeni ni elementarni uvjeti – ponajprije njegova intelektualizacija i kodifikacija – signalizira, naime, da se za njega i ne očekuje da obavlja složenije funkcije: njegovi zagovaratelji bit će zadovoljni ako se njime bude komuniciralo npr. o tradicionalnoj kuhinji, folkloru i mitologiziranoj povijesti. »Bunjevački jezik« zapravo i nije zamišljen kao komunikacijski medij koji bi svojim govornicima omogućio da se individualno i društveno razvijaju, nego je od početka jasno da će ih držati sputane u granicama svojega skućenoga mikrosvijeta. Ako iz njega počele iskoračiti, ne preostaje im ništa drugo nego da posegnu za jezikom koji će im to omogućiti, a to je siguran put u asimilaciju.

No takvo je funkcionalno predodređenje »bunjevačkoga jezika« i jedino moguće jer društvene prilike među Bunjevcima nehrvatima zapravo ne dopuštaju razvoj istinskoga polifunkcionalnoga književnoga jezika. Ponajprije, u toj zajednici nema obrazovanih jezikoslovaca koji bi bili sposobni provesti jezičnu deskripciju, intelektualizaciju i kodifikaciju,²⁹ a čak i kad bi im u tom dijelu posla pomogli srpski lingvisti³⁰ i kad bi »bunjevački« uistinu bio kodificiran, on jedva da bi imao šanse za prihvaćanje među govornicima kojima bi bio namijenjen. Naime, Bunjevci koji odbijaju svoju pripadnost hrvatskomu narodnomu korpusu i koji su, dakle, potencijalni govornici »bunjevačkoga« mogu se ugrubo podijeliti u dvije skupine: jedni su, zbog nedostatka naobrazbe, siromaštva i izoliranoga života na rubovima ruralnih zajednica, društveno marginalizirani te ih nesudjelovanje u formalnim komunikacijskim interakcijama potrebe za književnim jezikom oslobađa jednako kao i potrebe za pripadnošću povijesno potvrđenoj nacionalnoj zajednici, dok su drugi jezično i kulturno posve asimilirani u društvo u kojem žive te prihvaćaju srpski književni jezik kao jezični sustav kojim komuniciraju u najvećem broju situacija, ne nužno samo formalnih. Prvima književni jezik nije potreban i zato teško da mogu predstavljati društvenu skupinu koja bi bila njegovim nositeljem, a drugi su sa srpskim suživljeni tako intimno da je njihova pripravnost na napor prelaska na novi jezik u najmanju ruku upitna.

²⁸ O folklorizaciji jezika usp. Fishman 1987.

²⁹ Bunjevci koji su objavljivali ili objavljuju relevantne jezikoslovne radove, poput Ante Sekulića ili Josipa Buljovčića, smatraju se u pravilu Hrvatima.

³⁰ Ako je vjerovati *Bunjevačkim novinama* (br. 8, veljača 2006., 9. str.), lingvist amater Marko Peić i profesor novosadskoga sveučilišta Dragoljub Petrović pripremaju rječnik »bunjevačkoga«, a isti izvor (br. 2, kolovoz 2005., 5. str.) izvješćuje i da su »obavljene konzultacije« Nacionalnoga vijeća bunjevačke nacionalne manjine s Rankom Bugarskim.

I na kraju, kakav će lingvistički sadržaj zapravo stajati iza etikete »bunjevački jezik«? Da bi se odgovorilo na to pitanje, potrebno je posegnuti za instrumentarijem iz tzv. ekolingvističkih pristupa (usp. npr. Crystal 2000.). Kriteriji koji su u sklopu tih pristupa razvijeni govore nam, naime, da idiom koji bi barem donekle sličio Vujkovljevu idealnom bunjevačkomu pripada među ugrožene ili čak ozbiljno ugrožene jezike³¹ – riječ je, naime, o idiomu s razmjerno malenim brojem aktivnih govornika, koji, k tomu, ne žive u kulturno prestižnoj i gospodarski moćnoj, ali ni u izoliranoj i unutar sebe čvrsto povezanoj zajednici, pa su zato izloženi jaku pritisku da govore dominantnim srpskim jezikom. Kako je srpski usto genetski i tipološki blizak jezik, koji se u uvjetima dominacije lakše usvaja i čija se razlika u odnosu na vlastit jezik teže uočava, njegov je trag u bunjevačkim govorima još izraženiji. Zato i nije neobično što su se glasovna, gramatička i leksička obilježja jezika kojim govore bački Bunjevci u posljednjih pedesetak godina promijenila u tolikoj mjeri da sve manje smisla ima govoriti o utjecaju srpskoga, a sve više o kolektivnom prelasku cijele zajednice na taj jezik. S obzirom na ključni kriterij – tj. jezik kojim se koriste mlađi naraštaji – jezična situacija bačkih Bunjevaca odgovara Crystalovu trećemu, finalnomu stadiju jezične asimilacije: »[U trećem stadiju] mlađi naraštaji sve bolje vladaju novim jezikom te se s njime sve više i identificiraju, smatrajući pritom svoj prvi jezik manje relevantnim za vlastite potrebe. To je često praćeno osjećajem srama zbog korištenja starim jezikom. [...] U samo jednom naraštaju – katkad čak i za samo jedno desetljeće – zdrava dvojezičnost u obitelji može prerasti u stidljivu polujezičnost, a zatim i u jednojezičnost, što jezik dovodi korak bliže izumiranju. [...] Kada jezici dospiju u treći stadij, za većinu je njih već prekasno.«³² Zbog svega toga s velikom se dozom sigurnosti može tvrditi da jezik što se u Srbiji institucionalizira pod nazivom »bunjevački« neće biti sličan Vujkovljevu jezičnomu idealu, nego »pidžinu« *Bunjevačkih novina*, pa će tako vjerno odražavati hibridni identitet jezično i kulturno uvelike asimiliranih Bunjevaca nehrvata. Hoće li sve pobrojeno institucionalizaciji »bunjevačkoga jezika« u gledno vrijeme oduzeti smisao, tek će se vidjeti.³³

³¹ Ta kvalifikacija vrijedi bez obzira na to smatramo li govore bačkih Bunjevaca posebnim jezikom ili sastavnim dijelom sustava hrvatskih dijalekata, jer su »dijalekti, s obzirom na svoja glasovna, gramatička, leksička i druga obilježja, jednako složeni kao jezici. [...] Smrt dijalekta zapravo je smrt jezika, samo u manjem razmjeru.« (»Dialects are just as complex as language in their sounds, grammar, vocabulary, and other features. [...] Dialect death is language death, albeit on a more localised scale« (Crystal 2000, 38).)

³² »This leads to the third stage, in which the younger generation becomes increasingly proficient in the new language, identifying more with it, and finding their first language less relevant to their needs. This is often accompanied by a feeling of shame about using the old language. [...] Within a generation – sometimes even within a decade – a healthy bilingualism within a family can slip into a self-conscious semilingualism, and thence into a monolingualism which places that language one step nearer to extinction. [...] The third stage is, for most languages, too late.« (Crystal, 2000, 79).

³³ Umjesto na afirmaciju samoga »bunjevačkoga«, institucionalizacija toga »jezika« jače bi se mogla odraziti na slabljenje položaja hrvatskoga književnoga jezika, čija se uporaba u Vojvodini nakon 2000., doduše, širi kao nikada dotada, no i dalje nije dovoljno učvršćena da je takvo što ne bi moglo uzdrmati. Konkurencija hrvatske i nehrvatske opcije oko bunjevačkoga jezičnoga i kulturnoga naslijeđa u Bačkoj u svakom će slučaju biti izraženija nego dosada, a u kojem će se

LITERATURA

1. Bačić, S. (ur.) (2004). *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* (1. svezak). Subotica: Hrvatsko akademsko društvo.
2. Bačić, S. (ur.) (2005). *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* (4. svezak). Subotica: Hrvatsko akademsko društvo.
3. Bošković-Stulli, M. (1971). O narodnim pripovijetkama. U: Bošković-Stulli, M. (ur.). *Usmena književnost*. Zagreb: Školska knjiga, 247-264.
4. Crystal, D. (2000). *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Černelić, M. (1995-96). Comparable Occurrences in Wedding Customs of the Bunjevci and Romance Language Speaking Inhabitants of the Balkan Peninsula. *Studia ethnologica Croatica*, VII/VIII, 181-192.
6. Fishman, J. A. (1987). Language Spread and Language Policy for Endangered Languages. U: P. H. Lowenberg (ur.). *Proceedings of the Georgetown University Round Table on Language and Linguistics*. Washington: Georgetown University Press, 1-15.
7. Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishing.
8. Georgijević, S. (1938). Bački bunjevački govor. *Godišnjak Zadužbine Sare i Vase Stojanovića* VI, 23-32.
9. Havránek, B. (1932). Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. U: B. Havránek i M. Weingart (ur.). *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 32-83.
10. Hobsbawm, E. (1990). *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Ivić, P. (1989). Trag promene *l* na kraju slogova u *a* u govoru bačkih Bunjevaca. U: F. Jakopin (ur.). *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedamdesetletnici*. Ljubljana: SAZU, 117-121.
12. Katičić, R. (1970). Književni jezik. *Jezik* XVII, 4, 97-104.
13. Katičić, R. (1972). Identitet jezika. *Suvremena lingvistika* 5-6, 5-14.
14. Katičić, R. (1973-74). O purizmu. *Jezik* 3-4, 84-90.
15. Kłoskowska, A. (2001). *National Cultures at the Grass-Root Level*. Budapest: Central European University Press (poljski: *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe, 1996).
16. Kloss, H. (1952). *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen von 1800 bis 1950*. München: Pohl.
17. Kloss, H. (1967). 'Abstand languages' and 'Ausbau languages'. *Anthropological Linguistics* 9, 29-41.
18. Lisac, J. (2003). *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
19. Mathesius, V. (1932). O požadavku stability ve spisovném jazyce. U: B. Havránek i M. Weingart (ur.). *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 14-31.
20. Milosavljević, P. (ur.) (2002). *Srbi i njihov jezik. Hrestomatija*. Beograd: Trebnik.

smjeru situacija razvijati, ovisit će ponajprije o spremnosti hrvatske zajednice da na takav izazov odgovori. O mogućim odgovorima pisao sam u tekstu *Bunjevački odgovor na 'bunjevačko pitanje'*, koji je objavljen na mrežnom odredištu Hrvatskoga uredništva Radija Subotice. U veljači 2009. bio je dostupan na adresi: <http://www.suboticadanas.info/html/index.php?module=Pagesetter&func=viewpub&tid=8&pid=125&arc=125>.

21. Pavelić, R. (1973). *Bunjevci*. Zagreb: [osebna naklada].
22. Popović, I. (1953). O bačkim bunjevačkim govorima. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 1, 123-146.
23. Ružička, J. (1967). Problémy jazykovej kultúry. U: J. Horecký (ur.). *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 9-22.
24. Sekulić, A. (1994). *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*. Zagreb: Matica hrvatska.
25. Smith, A. (1987). *The Ethnic Origins of Nations*. Wiley-Blackwell.
26. Smith, A. (2008). *Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant and Republic*. Wiley-Blackwell.
27. Szacki, J. (1971). *Tradycja. Przegląd problematyki*. Warszawa: PWN.
28. Thomas, G. (1991). *Linguistic Purism*. London – New York: Longman.
29. Todosijević, B. (2002). Why Bunjevci did not Become a Nation: A Case Study. *East Central Europe*, XXIX, 1-2, 59-72.
30. Vuković, P. (2004). O Bunjevcima i njihovu jeziku. *Nova Istra* IX, 4, 163-168.
31. Vulić, S. (2005). Tekstološke i jezične značajke književne ostavštine Balinta Vujkova. U: Vujkov, B. *Krilati momak*. Subotica: Matica hrvatska Subotica – Hrvatska riječ, 215-228.